

PAPER DETAILS

TITLE: Endülüs Mersiyesi ve Nizami Tercümesi-Endülüs Tarihine Kisa bir Bakis

AUTHORS: M KONRAPA

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/162486>



İ S T A N B U L

YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Revue de l'Institut des Hautes Etudes Islamiques

SAYI II

İ S T A N B U L
EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
1 9 6 4

ENDÜLÜS MERSİYESİ - NİZÂMÎ TERCÜMESİ

ve

Endülüs târihine kısa bir bakış

NAZMEN TERCÜME EDEN:

Mehmed Nizâmeddîn

Hazırlayan : *M. Zekâî Konrpa*

Hengâm-ı temâmında gelir her şeye nokşân;

Ömründeki hoşluklara aldanmasın insân.

Her şey mütehavvil, bu fenâ sence de meşhûd,

Bir lahza meserret göreni kâhreder ez mân.

Dünyâ denilen yer olamaz kimseye müşfik;

Bir hâl-i muayyende devâm eyleyemez ekvân.

Te'sîrini göstermez ise seyf ile mızrak,

Her zırhı yed-i dehr eder elbette perişân.

Seyfiñ kını Gımdan'da eger olsa da mahfûz;

10 Her seyfi eder seyfi-i zemân hâk ile yeksân.

Fikret: Yemen'in nerde eķâlil-i zerrini?

Fikret ki: bugün nerde o şâhân-ı cihânban?

Şeddâd'in İrem Bâğı, İrem Cenneti nerde?

Nerde bugün İran'daki Sâsân-ı hükümran?

Ḳārūn'ıñ o bitmez görünen serveti nerde?

Bak, nerde bugün 'Ād ile, 'Adnān ile Ḳaḥṭān?

Nāḥār, ḳabūl eyliyerek emr-i 'aẓīmi

Onlar ki, bugün oldu bir efsāne-i devrān.

Rū'yāda temāṣā edilen şey gibi ḥattā,

20 Her mülk-i melik şimdi ḥayālāt ile siyyān.

Dārā'ya zamān çattı, zamān oldu muḳātil;

Kisrā'ya vefā etmedi iyvā için eyvān.

Her vāḳiā bir gün bile sehl olmadı Şa'b'a,

Fikret ki beḳā bulmadı ālemde Süleymān.

Bīn türlü muṣībetleri var dehr-i denīniñ;

İmlā eder ezmānı, meserret ile aḥzān.

Geçmekte tesellī ile her ḥādiṣe, lākin

İslām'a ḥulūl eyliyemez ḡaflet ü sūlvān.

Sehlān u Uḥud üstümüze münhedim oldu;

30 Düştü Adā bir derde ki, yok şabrına dermān.

İslām'a nazar değdi, muṣībetler erişti,

Hālī bugün İslām'dan o aḳṭār, o bıldān.

Şor... Mürsiye'nin hālını sen şimdi, Valans'dan.

Şor... Nerde, ne hāl oldu bugün Şatıba, Ceyyān?

Şor... Dār-ı ʿulūm olmuş olan Kurtuba nerde?..

Şor... Nerde yetiştirdiği her ālim-i zīşān?

Şor Hımş'ı... Bugün nerde, o nūzhetleri nerde?..

Şor... Nerde o ʿAz̄b nehri, o feyyāza vü reyyān?

Bunlardı birer ʿaşimesi cümle bilādīn,

40 Beyhūde beḳā lāfzı, fenāyāb ise erkān.

Maʿşūḳu için ağlayan ʿāşık gibi ḡamla,

Maʿşūm olan İslām'ı, bütūn eyledi giryān.

İslām'ı tükenmekle o yerler çöle döndü.

Onlar ki, bugün bulmadadır küfr ile ʿumrān.

Mescidlerinin yerleri hep oldu kenise,

Her buḳʿada nākūs u şanem oldu nümāyān.

Cāmidse de ḥattā buña miḥrāblar ağlar;

Ḥattā buña, minberler olur mersiyehānān.

Ey ḡāfil ! Uyan, mevʿızā-i dehre nāzar ḳıl...

50 Sen uyḳuda olsañ bile dehr olmada yaḳzān.

Ey mâşî-i mesrûr-i vatan! Hıms'ı hayâl et!..

İnsanı nasıl ba'de ezîn aldatır evtân?

Mensî bu muşîbet ile her fâci'a lâkin,

Vermez buña dehrîñ ebediyyetleri nisyân.

Ey atların a'îlalarına rakib olanlar!

Onlar ki, bu gün şāhib-i zîsebkat-i meydān.

Ey en kesici seyfleri hāmîl olanlar!

Onlar ki, olur tozların 'umķunda dirahşān.

Ey karşıdaki kıt'ada rāhat yaşayanlar!

60 Onlar ki, o evtân ile pür-saltanat ũ şān.

Siz, Endelüs'ün hālîni hiç duymadınız mı?

Her kâfile etmişken onū āleme destān.

'Acizleri sizden ne kadar istedi imdād,

Hep öldü, esîr oldu, kımıldanmadı insān.

Yā Rab! Bu teķātu' nedir İslām arasında?..

Ey kulları Hakk'm, bütûn ihvānsınız ihvān!..

Sizlerde bulunmaz mı sebāt ehline himmet?

Hiç kalmadı mı hayr için enşār ile a'vān?

Vāveyl bugün zill'e düşen kavm-i azîze,

- 70 Bir kavm ki mahvetti mezâyasını tuğyān.
Dün her yere sultān iken onlar, bugün eyvāh...
Küfr elleriniñ hükmüne kılluk ile nālān.
Görseydiñ eğer onları bîkes, mütehayyir,
Eylerdi saña zilletiñ envānı i'lān.
Görseydiñ o ağlaşmayı onlar şatılırken,
Eyler idi hayrān seni, ehvāl ile aḥzān.
Yā Rabbî ! Cüdā eylediler māder ü tıflı;
Eylerse teferruk naşıl, ervāḥ ile ebdān.
Bakirleri ki, neyyir-i nev-ṭālî'a benzer,
80 Pür-ş'āş'a parlar gibi yāḳut ile mercān.
Rāmetmek için cebr ile hep aldılar elden,
Gözler dolu yaşlarla, yürekler ise hayrān.
Eyler bu meşel hüzn ile her ḳalbi izābe,
Ḳalbiñde eğer var ise İslām ile İmān.

لابي البقاء صالح بن شريف الرندي
يرثي الاندلس

لِكُلِّ شَيْءٍ إِذَا مَا تَمَّ نَقْصَانُ
فَلَا يُغَرَّرُ بِطَيْبِ الْعَيْشِ إِنْسَانُ
هِيَ الْأُمُورُ كَمَا شَاهَدَتْهَا دُولُ
مَنْ سَرَّهُ زَمَنٌ سَاءَ ثَوَاهُ أَزْمَانُ
وَهَذِمَ الدَّارُ لَا تُبْقَى عَلَى أَحَدٍ
وَلَا يَدُومُ عَلَى حَالٍ لَهَا شَانُ
يُمَرِّقُ الدَّهْرُ حَتَّى كُلَّ سَابِغَةٍ
إِذَا نَبَتْ مَشْرِفَاتُ وَخِرْطَانُ
وَيَنْقَضِي كُلُّ سَيْفٍ لِلْفَنَاءِ وَلَوْ
كَانَ أَبْنُ ذِي يَزَنٍ وَالْعِنْدُ غَمْدَانُ ١٠
أَيْنَ الْمُلُوكُ ذُؤُورُ التَّيْجَانِ مَنْ يَمْنُ
وَأَيْنَ مِنْهُمْ الْكَاهِلُ وَتَيْجَانُ
وَأَيْنَ مَا شَادَهُ شَدَادُ فِي إِرْمٍ
وَأَيْنَ مَا سَاسَهُ فِي الْفُرْسِ سَاسَانُ

وَإِنِّ لَمَّا حَازَهُ فَأُرْوِنُ مِنْ ذَهَبٍ
وَإِنِّ لَعَاذُ وَغَدْنَانُ وَ قَحْطَانُ
أَتَى عَلَى الْكُلِّ أَمْرٌ لَأَمْرُهُ لَهُ
حَتَّى قَضَوْا فَكَأَنَّ الْقَوْمَ لَمَّا كَانُوا
وَصَارَ لَمَّا كَانَ مِنْ مُلْكٍ وَ مِنْ مُلْكٍ

٢٠

كَمَا حَكَى عَنْ خَيَالِ الطَّيْفِ وَ سَنَانُ
دَارَ الزَّمَانِ عَلَى دَارٍ وَ فَا تَكَلَّ
وَأَمْ كَسَرَى فَا آوَاهُ إِيوَانُ
كَأَنَّ الصَّغْبُ لَمْ يَسْهَلْ لَهُ سَبَبُ
يَوْمًا لَمْ يَمْلِكِ الدُّنْيَا شُلَيْبَانُ
فَاجْتَمَعَ الدَّهْرُ أَنْوَاعُ مَوْعِدُهُ
وَلِلزَّمَانِ مَسَرَاتٍ وَأَخْرَاجُ
وَلِلْخَوَادِثِ شُلُوانُ يُسَهِّلُهَا
وَمَا لَمَّا حَلَّ بِالْإِسْلَامِ شُلُوانُ
دَهَى الْجَزِيرَةِ أَمْرٌ لَا عِزَاءَ لَهُ

٣٠

هُوَ لَهُ أَحَدٌ وَ أَتَهْدَى هَهْلَانُ
أَصَابَتْ الْعَيْنُ فِي الْإِسْلَامِ فَأَزْرَأَتْ
حَتَّى خَلَّتْ مِنْهُ آقْطَارُ وَ بُلْدَانُ

فَأَشَانُ بَلْسِيَّةَ مَا شَأْنُ مَرْسِيَّةٍ
 وَأَيْنَ شَاطِبَةُ أَمِ أَيْنَ حَيَّانُ
 وَأَيْنَ قُرْطُبَةُ دَارِ الْعُلُومِ فَكَمْ
 مِنْ عَالِمٍ قَدْ سَمَا فِيهَا لَهُ شَانُ
 وَأَيْنَ حَضُّ وَمَا تَخَوَّيَهُ مِنْ نُزْمٍ
 وَنَهْرُهَا الْعَذْبُ قِيَاضُ وَمَنَانُ
 قَوَاعِدُ كُنَّ أَرْكَانَ الْبِلَادِ فَمَا
 عَسَى الْبَقَاءُ إِذَا لَمْ تَبْقَ أَرْكَانُ ٤٠
 تَبْكِي الْحَنِيفِيَّةَ الْبَيْضَاءُ مِنْ أَسْفٍ
 كَمَا بَكَى لِفِرَاقِ الْأَيْلِفِ هَيَّانُ
 عَلَى دِيَارِهِ مِنَ الْإِسْلَامِ خَالِيَّةٍ
 قَدْ أَقْفَرَتْ وَلَهَا بِالْكَفْرِ عُثْرَانُ
 حَيْثُ الْمَسَاجِدُ قَدْ صَارَتْ كَنَائِسَ مَا
 فِيهِنَّ إِلَّا نَوَاقِيسُ وَضُلْبَانُ
 حَتَّى الْمَحَارِبُ تَبْكِي وَهِيَ جَامِدَةٌ
 حَتَّى الْمَنَابِرُ تَزِي وَهِيَ عِيدَانُ
 يَا غَافِلًا وَلَهُ فِي الدَّهْرِ مَوْعِظَةٌ
 إِنْ كُنْتَ فِي سَنَةٍ فَالدَّهْرُ يَقْطَانُ ٥٠

وَمَا شِئَا مَرَحًا يُلْهِمِهِ مَوْظِنُهُ
 أَبْعَدَ خِصَصٍ تُعَرِّ الْمَرْءَ أَوْطَانُ
 تِلْكَ الْمُصِيبَةُ أَنْتَ مَا تَقْدَمُهَا
 وَمَا لَهَا مَعَ طُولِ الدَّهْرِ نِسْيَانُ
 يَا رَاكِبِينَ عِتَاقَ الْحَيْلِ ضَامِرَةً
 كَانَتْهَا فِي مَجَالِ السَّبْقِ عِشْبَانُ
 وَحَامِلِينَ سُيُوفَ الْهِنْدِ مُرْهَقَةً
 كَانَتْهَا فِي ظِلَامِ الشَّفْعِ نِيرَانُ
 وَرَاتِعِينَ وَرَاءَ السَّبْخِ فِي دَعَا
 لَهُمْ يَا وَطَانِهِمْ عِزُّهُ وَ سُلْطَانُ ٦٠
 أَعِنْدَكُمْ نَبَأٌ مِنْ أَهْلِ آندَلُسِ
 فَقَدْ سَرَى بِحَدِيثِ الْقَوْمِ رُكْبَانُ
 كَمْ يَسْتَعِثُّ بِنَا الْمُسْتَضْعَفُونَ وَهُمْ
 قَتْلَى وَأَسْرَى فَمَا يَهْتَرُ إِنْسَانُ
 مَاذَا التَّقَاطُعُ فِي الْإِسْلَامِ يَبْنِيكُمْ
 وَأَنْتُمْ يَا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانُ
 أَلَا نُفُوسُ أَيْيَاتُ لَهَا هِمَمُ
 أَمَا عَلَى الْخَيْرِ أَنْصَارُ وَأَعْوَانُ

يَا مَنْ لِدَلَّةِ قَوْمٍ بَعْدَ عِزِّهِمْ

٧٠ أَحَالَ حَالَهُمْ جَوْزُ وَ طُغْيَانُ

بِالْأَمْسِ كَانُوا مُلُوكًا فِي مَنَازِلِهِمْ

وَالْيَوْمَ هُمْ فِي بِلَادِ الْكُفْرِ عُبْدَانُ

فَلَوْ تَرَاهُمْ حَيًّا رَى لَا دَلِيلَ لَهُمْ

عَلَيْهِمْ وَمِنْ ثِيَابِ الدَّلِّ أَلْوَانُ

وَلَوْ رَأَيْتُ بُكَاهُمْ عِنْدَ بَيْعِهِمْ

لَمَهَا لَكَ الْأَمْرَ وَاسْتَهْوَتْكَ أَحْزَانُ

يَا رَبِّ أُمٍّ وَطِفْلٍ حَيْلَ يَسْتَهْمَا

كَمَا تُفَرِّقُ أَرْوَاحَ وَأَبْدَانُ

وَطِفْلَةٌ مِثْلَ حُسْنِ الشَّمْسِ إِذْ طَلَعَتْ

٨٠ كَأَنَّمَا هِيَ يَا قُوتُ وَ مَرْجَانُ

يَقُودُهَا الْعَلِيجُ لِلْمَكْرُوهِ مُكْرَهَةً

وَالْعَيْنُ بِأَكِيَّةٍ وَالْقَلْبُ خَيْرَانُ

بِمِثْلِ هَذَا يَذُوبُ الْقَلْبُ مِنْ كَمَدٍ

إِنْ كَانَ فِي الْقَلْبِ إِسْلَامٌ وَإِيمَانُ

ENDÜLÜS TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Endülüs mersiyesini Türkçeye çevirmiş olan rahmetli Mehmed Nizâmeddin, Şam Birinci Türk Sultânîsi Müdür-i Sânisî idi. O zaman Şam (Dimeşk) Osmanlı pâdişahlığının bir vilâyeti bulunuyordu. Burada, iki ders yılı (1912-14) târîh muallimi sıfatıyla vazife görmüştüm.

Önce Şam (Anber) Mektebi, yedi senelik bir idâdî idi. Sene sonunda, umûmî imtihanlar sırasında mektebde büyük bir talebe ısyânı başgösterdi (9-22. Haziran. 1329/1913). Arablık-Türklük cereyânına dayanan bu ayaklanma, görünüşte, talebeye karşı sert davranışlarda bulunan okul idâresine karşı idi.

İsyân büyümüş, vâli işe elkoymuştu. Maârif Nezâreti de tahkik için müfettiş bile göndermişti. Acı kararlar tatbik edildi. Yeni yıl-başında yedi senelik idâdî, sultânîye (lise) çevrildi. Kadrosu yenilendi. Mehmed Nizâmî (Bey) de sultânî kadrosuna Müdür-i Sâni (Başmuâvin) olarak girdi. Fakat; arkadaşımız, Şam'da pek az kalabildi. Önce, Çanakkale Sultânîsi'ne Müdür olarak gönderildi. Sonra da Diyarbakır (Diyarbakır) vilâyetine Maârif Müdürü oldu. Ne yazık ki; değerli meslekdaşımız genç yaşında orada vefât eyledi. İstanbul Dârulfünûn'u (Üniversitesi) Edebiyyat Şubesi mezûnlarındandı. Meşhûr Ahmed Râsim'in damadı idi.

Filibelizâde Mehmed Nizâmî, kültürlü bir şâirimizdi. Endülüs mersiyesini manzûm olarak Türkçeye tercüme ederken, Şam Sultânîsi'nin arabça dersi büyük üstâzı merhûm Abdülkadiri'l-Mubârek'den çok faydalanmıştı.

*
* *

Bilindiği gibi Endülüs, İspanyanın güney eyâletinin adı idi (Vandalozya, Andalousie). İslâm orduları, İberik yarımadasını (İspanya-Portekiz) fethe başladıkları zaman aldıkları topraklara "Endelüs,, adını vermişlerdi.

Endülüs, Şam Emevî halifelerinden Birinci Velîd zamanında, İslâm mücâhitlerinden “Târik,, ile “Mûsa,,nın zaferleriyle üç sene de, İslâm sınırları içine girmişti (92/711-95/714).

O zaman İspanya, doğu Cermenlerinden “Vizigot,,ların elinde bulunuyordu. Hükûmet merkezleri de Toledo (Tuleytule) idi. İşte, İslâm orduları Endülüs’ü Vizigot’lardan almışlardı.

Bu tarihten başlayarak Endülüs, Şam Emevî halifelerinin gönderdiği vâlilerle idâre edildi (711-750).

Emevî halifeliği yıkılınca, Endülüs’te anarşi başladı (132/-750) ve altı yıl sürdü. Endülüs’te anarşiye son veren de “Abdurrahmân,, oldu (138/756).

Abdurrahmân, Şam Emevîlerinden Hişam’ın torunu idi. Horasan’lı Ebû Müslim ihtilâli ile Emevî saltanatı yıkılmış, yerine Irak Abbâsî Halifeliği kurulmuştu (750).

Abbâsîlerin ölüm saçan takiblerinden bir “mücize,, olarak kurtulan Abdurrahmân, Sûriye’den kaçtı. Adını ve kıyafetini değiştirerek bin türlü meşakkatle Afrika’ya geçti. Berberilere sığındı. Bir roman kahramanı oldu. İspanya’ya geçmek istiyordu. O sırada, Endülüs anarşi içinde idi. Abdurrahmân, bu anarşiden faydalandı. Berberîlerin yardımını sağladı. Endülüs’e çıktı. Taraf-tarlarını artırdı. Kurtuba ahâlisi, şehrin kapısını açmış, kendisine bîat eylemişti. İslâm medeniyetinin canlı âbidelerini târihe armağan eden “Endülüs Emevî Devleti,, bu şekilde kuruldu. Müslüman İspanya’nın ilk hükümdarı da “Abdurrahmân,, oldu.

Birinci Abdurrahmân, Bağdad Abbâsî Halifeliği ile Endülüs’ün alâkasını kesti. Doğuda Şam Emevî Devleti batarken (750), altı yıl sonra, batıda Endülüs Emevî Devleti doğuyordu (756). Kurtuba, bu yeni devlete merkez oldu. Kurtuba sarayı âlimlerle, şâirlerle, feylesoflarla doldu. Dünyâ kurulumları İspanya böyle bir terakkî görmemiş, böyle bir imâra kavuşmamıştı. Bir İngiliz yazarı (Stanley Lenpol), Kurtuba’dan bahsederken şöyle diyordu :

«Saraylarıyla, bahçeleriyle pek güzel olan Kurtuba’nın ilim müesseseleri, insanı hayrette bırakırdı. Kurtuba Müderrisleri (profesörleri) ve muallimleri, memleketlerini batının bilgi hâzinesi hâline getirmişlerdi. Kurtuba’ya Avrupa’nın her tarafından talebe

akını olurdu. Hekimlik, Endülüs bilginlerinin buluşlarıyla "Calinos,, devrindenberi ulaşamadığı yüksekliğe çıkmıştı. "Astronomi, coğrafya, kimya ve biyoloji,, gibi bilgiler Kurtuba'da bütün ihtişamıyla gösterilirdi. "Edebiyât,, ise, Avrupa'da hiç bir vakit bu kadar ileri gidememişti.»

Müslümanlar, İspanya topraklarına ayak basar basmaz, ırk, soy, dîn ve mezheb farkı gözetmediler. Got, Vandal, Romalı ve Yahûdî demediler; bütün halka müslümanlar gibi haklar tanıdılar. Endülüs (Üçüncü Abdurrahmân, İkinci Hakem gibi) büyük hükümdarlar gördü. Parlak devirler yaşadı. Endülüs'te (Kurtuba Câmii gibi) âbideler, (Medinetü-z-Zehrâ gibi) saraylar yapıldı. Doğuda Bağdad, batıda Kurtuba, dünyâ yüzünde İslâm medeniyetinin gözler kamaştırıcı merkezleri hâlini aldı. Kurtuba'da kadınlardan bile âlimler, şâirler, muallimler yetişti. Bu parlaklık sekizinci yüzyıldan onbirinci yüzyıla kadar sürdü (420-1031).

Fakat; Endülüs Emevî Devleti de çeşitli sebeblerle çöktü. Şam Emevîleri gibi, Bağdad Abbâsîleri gibi, Endülüs Emevî Devleti'nde de iç isyânlar başgösterdi. Son zamanlarda onbir vilâyet birden ayaklandı. İstiklâlini i'lân etti. Endülüs Emevî saltanatı parçalandı. "Tavâif-i Mülûk,, adıyla onbir hükûmete ayrıldı. Başlıcaları şunlardı: Kurtuba (Kordu), Tuleytule (Toledo), Serkusta (Saragos), İşbiliyye (Sevil), Belensiye (Valansiya), Garnata (Grenade), Batleyos (Badayos), Mürsiye.

Büyük şehirlerin vâlîleri devletin merkezini tanımadılar. Bulundukları vilâyetlerde müstakıl hükûmetler hâlinde harekete geçtiler. İşin fenâsı, bu hükûmetler birbirlerine düşman oldular. Aralarında kin ve garaz hüküm sürüyordu. Hristiyanlar ise Müslümanların bu hallerinden faydalanıyorlardı.

Yalnız Endülüs Emevî Devleti'nin onbeşinci hükümdârı üçüncü Hişâm hakîkati gördü. Acı acı, vâlilerine bildirdi. İslâm memleketlerini bekleyen korkunç âkıbeti anlatmaya çalıştı. Endülüs topraklarının hristiyanlar eline geçeceğini açıkça belirtmeye çalıştı. Bütün vâlîleri birleşmeye çağırırdı. Fakat; sözünü dinletemedi. Vâlîler, durumun nezâketini kavramak istemediler. Hattâ, son Emevî hükümdârının bu bildirisini alaya bile aldılar.

Bu acı hakikat karşısında Hişâm teessüre kapıldı, dayanamadı;

hükûmeti bıraktı. Âilesini alarak Kurtuba'dan çıktı, gitti. Endülüs'de "Tavâif-i Mülûk,, denilen ilk "Emevi Feodalitesi,, bu sûretle yerleşti.

İspanya fethedildiği zaman, İslâm idaresine girmek istemeyen hristiyanlar, İspanya'nın kuzeyinde "Astorya,, dağlarına sığınmışlardı. Bunlar "Eşkiya çetesi,, şeklinde faaliyete geçtiler. Önce "Astorya Krallığı,, adıyla ufak bir hükûmet kurdular. Sonra kuvvetlerini arttırdılar. İspanyanın ilk çekirdeği bu küçük kralıktı. Sonunda Müslüman Arabları İspanya'dan çıkaran hristiyan kuvvetinin temeli de bu çeteler oldu

Frank (Fransa) kırılları ilk gününden beri Emevîlere karşı devamlı olarak savaşa girmişlerdi. İspanya'nın bu hristiyan çetelerine de sürekli olarak yardımdan geri kalmadılar.

Astorya Kırallığı, sonra "Leon Kırallığı,, adını aldığı gibi, daha sonra İspanya'da Müslümanlara karşı Kastil (Kaştâle), Aragon, Navar Kırallıkları da kuruldu. En sonunda Portekiz Kırallığı da doğmuş, müslüman memleketleri her taraftan çevrilmiş oldu.

Ancak; "Tavâif-i Mülûk,, adını alan ufak Endülüs Emirlikleri birleşerek hristiyanlara karşı cebhe birliği yapacakları yerde, herbiri diğerini ortadan kaldırarak bütün Endülüs'e hâkim olmak sevdâsına kapıldılar. Hattâ hristiyan hükûmetlerden bile yardım dilenecek kadar aşağılaştılar. Hristiyanlar da bunu fırsat bildiler. Zaman zaman müslüman hükûmetlerin kâh biriyle, kâh diğeriyle birleşerek kendi sınırlarını müslümanların zararına olarak genişletmeğe giriştiler.

Önce Kastil Kralı (VI. Alfons) harekete geçti. Tuleytula'yı aldı. (478/1085). İslâm memleketlerini baştan başa çiğnedi. İşbiliyye'yi de kuşatmıştı. O zaman tehlikeyi gören memleket ulemâsı ve hamiyetli kumandanlar, yalnız başına düşmanın hakkından gelinemeceğini anladılar, Kurtuba'da bir meşveret meclisi toplandı. Fas'ta yeni kurulmuş olan "Mürâbitlar,, hükûmetinden yardım istenmesine karar verildi. Bu sebebdan Mürâbitlar üç defa Endülüs'e geçtiler. İspanyol'ları bozdular. Aynı zamanda Tavâif-i Mülûk'i de birer birer ortadan kaldırdılar. Halkı da tazyika başladılar. O zaman Endülüs'de umûmî efkâr Mürâbitların aleyhine dönüverdi. Esasen Endülüs'de ahlâksızlık o dereceye gelmişdi ki;

bazı komutanlar iktidar hırsına kapılarak Mürâbitlara karşı kral-
larla birleşecek kadar alçalmışlardı. Hristiyanlara Fransadan da
yardım gelmişti. Bunu fırsat sayan Aragon Kralı, Serkusta şehri-
ni istilâ etti (512/1118). Aynı zamanda doğuda da Haçlı seferleri
İslâm dünyasına karşı devam ediyordu.

Bu sırada Afrikada Mürâbitlar devleti yıkılmış, Endülüs ku-
mandanları da yine birbirlerine düşmüştü. İspanyollar meydanı
geniş bularak İslâm memleketlerine saldırdılar. Yakıyorlar, yıkı-
yorlar, müslümanları kılıçdan geçiriyorlardı. Bu hal karşısında
halkın ileri gelenleri Afrika'da Mürâbitların yerine kurulan "Muvah-
hidler,, hükümetinin yardımına başvurdular. Endülüs bu defa da
Muvahhid'lerin idaresine geçti. (543/1148). Ne garibdir, Muvahhid-
ler de kendilerini Endülüs müslümanlarına sevdiremediler. Çok
geçmeden Muvahhidler de yıkılınca müslümanlar bir daha belle-
rini doğrultamadılar. Endülüs'de ikinci bir (Tavâif-i Mülûk) daha
başgösterdi (630/1232). En kuvvetlileri Belensiye, Cehen (Jan),
Mürsiye, Kurtuba, Garnâta, İşbiliyye, Marda (Merida) Emirlikleri
idi.

Endülüs'ün tekrar parçalanması düşmanın ekmeğine yağ
sürmüş oluyordu. Vâkıa hristiyan hükûmetler arasında da karı-
şıklık vardı. Fakat bunlar, müslümanlara karşı birleşmeyi biliyor-
lar, aynı zamanda Avrupa'dan da yardım görüyorlardı. Ne acı
hakikatdir ki; müslümanlar felâket karşısında bile, İslâm dininin
emrettiği birliğe yanaşamıyorlardı.

İspanya'da hristiyanların en kuvvetlisi Kastil Kırallığı idi.
Kiral (III. Ferdinand) Kurtuba'yı aldı (633/1235).

400 yıldan beri Endülüs'de İslâm hükûmetine merkezlik yapmış
bulunan Kurtuba, yüksek medeniyetiyle de büyük şöhret kazan-
mıştı. Ne yazık ki; saraylarıyla, kütüphâneleriyle, Medinetü'z-Zeh-
râsı ile, büyük câmileriyle hristiyan taasubuna kurban gitti.
Nefis el yazmaları, kıymetli eserleri mahvedildi. Şehir baştanbaşa
tütsülendi. Yani câmileri, medreseleri, kütüphâneleri, sarayları
yakıldı. Büyük câmi (Kurtuba Câmii) önce kirletildi, sonra kili-
seye çevrildi.

Kurtuba'nın bir milyon nüfûsu vardı. Onbini geçmeyen İspan-
yol ordusuna karşı en ufak bir müdafaada bile bulunamadı. Şehri
boşaltırken yalnız üzerlerinde bulunan elbiselerini alabilmişlerdi.

Kanlı gözyaşlarıyla sefil bir halde vatanlarına veda eden Kurtubalıların başka şehirlere göç ederken fervâd ve figanları göklere yükseliyordu.

Kastil Kralı Endülüs'ün ikinci şehri olan İşbiliyye'yi de zaptetti (645/1247). İşbiliyye'nin de nüfusu üçyüzbin idi. Kurtuba'nın başına gelen felâket aynıyla İşbiliyye'nin de başına çökmüştü. Şehir tutsülendi. Üçyüzbin müslüman ağıyarak Afrika'ya göçetti.

Kastil Kralı III. Ferdinand, iki sene içinde "Cehen"i ve diğer bütün şehirleri aldı. Atlas Okyanusu kıyılarına kadar vardı.

Kastil Kralı, yakarak, yıkarak orta Endülüs'e yayılırken, Aragon Kralı da doğu Endülüs'de aynı hareketi yapıyordu. Belensiye'yi de, Mürsiye'yi de almış, bütün Akdeniz kıyılarını eline geçirmişti.

II. Tavâif-i Mülûk'den varlığını koruyabilen üç İslâm Hükûmeti vardı: İşbiliyye, Belensiye, Cehen Emirlikleri. Bunlardan İşbiliyye'yi Kastilyahlar, Belensiye'yi Aragonya'lılar alınca, tek olarak "Benî Ahmer,,in elinde yalnız Cehen Emirligi kalmıştı.

Muhammed ibni Ahmer, hükûmet merkezi "Cehen,,i Kastil Krallığına bırakarak Kral Ferdinand'ın tâbiliğini kabul etmek zorunda kaldı. Hristiyanlarla hoş geçinmek politikasını güdüyordu. İstilâya uğramıyan diğer İslâm memleketlerini birleştirerek Garnata'da kuvvetlice bir hükûmet kurmuş oldu (635/1237). Garnâta eşrâfı, kendisine bîat etti. Benî Ahmer devletine dört elle sarılıyorlardı.

İspanya'da Endülüs'ün doğu güneyinde kurulan "Benî Ahmer,, Devleti 250 sene daha yaşayabildi (897/1492).

Garnata Devleti bütün Endülüs müslümanlarının sığınağı idi. İspanyolların ellerine düşen memleketlerde korkunç fâcialara uğrayan müslümanlar, hayatlarını koruyabilmek için Benî Ahmer Devletine ilticâ ediyorlardı.

Muhammed ibni Ahmer, gâyet zeki ve akıllı, adâleti sever ve tedbirli bir zât idi. Hristiyanlara karşı müslümanların birleşmesi lüzûmunu halka anlattı. Hükûmetine sığınan diğer müslümanlara karşı şefekat kucağını açtı. Halbuki, gelen muhacirler münevver ve kültürlü insanlardı. Bu sebebden Benî Ahmer Devleti az zaman içinde birdenbire yükseliverdi. Son derece imâr edildi. Hele

ilim, san'at ve ziraat bakımından pek ilerledi. Garnata şehri, Kürtuba gibi en büyük ve en medenî şehirlerden biri halini aldı. Yollar, köprüler ve medreseler memleketi baştan başa süslüyordu. Elhâmrâ sarayı, Kürtuba'nın Medinetü'z-Zehrası gibi, Kürtuba Câmii gibi İslâm mimârîsinin şâheseri oldu.

Hangi milletden ve dinden olursa olsun Garna'taya gelen misafirler, tâcirler ve seyyâhlar burada saygı gördükleri için Garnata, İtalyalı, Fransalı, Afrikalı ve Mısırlı pekçok şovalyelerle, tâcirlerle ve asılzâdelerle doldu. Artık burası bütün milletler için âdeta müşterek bir vatan olmuştu.

Ancak Benî Ahmer Devletinin de istikbâli emin değildi. İspanyollara karşı yalnız başına hareket edebilmesi şüpheli idi. Kendisine hâriçden yardımcı da bulamıyacaktı. Çünkü; İspanyollar Afrika ile Endülüs'ün arasını ayırdılar. Afrika'dan yardım gelmesini önlediler. Dört tarafı hristiyan memleketleriyle çevrili Garnata'nın durumu pek fena hâle sokulmuştu.

Garnata'da şimdiye kadar birçok hükümdar gelmişti. Fakat burada da saltanat kavgaları bitmez tükenmez bir belâ halini almış oldu. Koca Endülüs Emevî saltanatının yıkılmasına sebep olan "iktidâra geçme,, dâvâları ve "hamiyyetsizlikler,, Garnata'da da birtakım fenalıklara yol açtı. Şahsî menfaatlar yüzünden hamiyetsiz kumandanlar, Muhammed ibni Ahmer'in kurduğu devleti kökünden sarsıyorlardı. Devletin sınırları küçüle küçüle küçülmüş, hristiyanların ellerine geçmeyen tek şehir Garnata kalmıştı. Sonunda o da Kral Ferdinand ile zevcesi İzabella'ya teslim oldu. Çünkü Aragon Kırallığı Ferdinand Katolik'e, Kastil Kırallığı da Ferdinand'ın zevcesi Kraliçe İzabella'ya geçmiş, koca İspanya kıtası bir karı ile kocanın elinde birleşmişti. Bu yüzden durum müslümanlar için büsbütün değişmişti.

Garnata'da, içde saltanat kavgaları devam ederken Kral Ferdinand ile Kraliçe İzabella da yavaş yavaş bütün yerleri alarak Garnata önlerine kadar gelmiş bulunuyorlardı. Artık Garnata şehri son günlerini yaşıyordu.

Bu esnada hem Afrika hükümdarlarından, hem de İstanbul'dan imdat istendi. Fakat hiçbir taraftan beklenen muavenet sağlanamadı.

O zaman İstanbul'da Fatih'in büyük oğlu II. Bayazıd padişah idi. Garnata'nın son hükümdarı «Ebû Abdullah-Al-Sagîr» İstanbul'a bir elçi göndermiş, Osmanlı Padişahından yardım dileyordu (891/1486). Elçinin elinde parlak bir kaside de vardı. Yukarıda manzûm tercemesiyle birlikte sunduğumuz bu kaside, «Ebu'l-Bakâ Salihü'bnü Şerîfi'r-Rundî»ye ait «Endelüs Mersiyesi» idi.

Osmanlı Devleti o sırada Mısır'ın Çerkez Kölemen-İslâm Devletiyle Adana'da savaşıyordu (1485-1491). Aynı zamanda küçük kardeşi Cem Sultan meselesi de pâdişahı meşgul ediyordu (1481-1495). Bununla beraber II. Bayazıd, Papa'ya iki elçi gönderdi. «Kastil Kırallı Garnata muhasarasında ısrar ederek müslümanları zarara sokarsa, İstanbul'da bulunan hıristiyanlar hakkında da aynı muamelenin yapılacağını» bildirmişti (Ziya Paşa, Endülüs Tarihi, C: III, S: 245).

Ancak bu müracaatdan hiçbir fayda görülemedi. Yalnız Garnata'nın müracaatından bir sene sonra idi: Kemâl Reis kumandasında İspanya sularına bir Türk donanması gönderildi (892/1487). Fakat bu donanma İspanya sahillerini yakıp yıkmaktan başka bir işe yaramadı. Esasen Osmanlı Devletinin deniz kuvveti, İspanya gibi uzak mesâfelerde henüz varlığını tanıtacak dereceye gelmemişti. Fazla olarak Adana bölgesinde Mısırlılarla yapılan savaşlarda Osmanlı-Türk orduları arka arkaya yeniliyor, padişahı da, devlet adamlarını da telâşa düşürüyordu. Bu yüzden Garnata hükûmeti, Osmanlılardan da ciddi bir şekilde yardım alamadı. Başka taraflardan ise hiçbir muavenet göremedi.

Garnata ahâlisi ise ikiye ayrılmıştı: Harpten usanan müslümanların bir kısmı Ferdinad'ın ilân ettiği muahede şartlarına aldanaarak teslim olmuşlardı. Fakat diğer kısmı ihanetten bahsederek silâha sarıldılar. Bunlar Garnata'nın enkazı altında ölmeyi, namussuzca teslim olmaya tercih ediyordu. Tam bu sırada 80000 kişilik bir hıristiyan ordusuyla Ferdinand Garnata önlerine geldi (896/1491).

Benî Ahmer Devletinin son hükümdarı Ebû Abdillahi's-Sagîr, Garnata şehrinin müdafasına hazırlanmış, ahâli de bu korkunç müdafaaya katılmıştı. Fakat Ferdinand, şehrin etrafında olan bütün bağlarını koparmış olduğu için, Garnata her taraftan kuşatılmıştı. Muhasara dokuz ay sürdü.

Abdullahi's-Sagîr, Aragon Kırâlı Ferdinand Katolik ile uyuşmayı düşünüyordu. Vatanları uğrunda ölmeyi kabul etmiş bulunan birçok memleket büyüklerinin sözlerine ehemmiyet vermedi. Ferdinand ise muahedenin imzasından sonra, iki ay içinde Garnata'nın teslimini teklif ediyordu.

Nihâyet Garnata mükemmel şartlarla imzalanan bir muahede ile teslim oldu. Ferdinand bu andlaşmaya tamamiyle saygı gösterceğine yemin ederek imzalamış, kumandanlar ve papazlar da tasdik etmişlerdi.

Muahede müslümanların bütün haklarını temin ediyordu. Mallarına, canlarına, ırzlarına taarruz edilmeyecek, kaçanlar mallarını satabilecekler, oturanlar üç sene vergi vermiyeceklerdi. Câmîlere, medreselere, vakıflara dokunulmayacak, mezheb hürriyeti, cemâat işlerinde serbesti sağlanacak, şer'i mahkemeler devam edecekti.

Ebû Abdillahi's-Sagîr, halkın ayaklanmasından korktuğu için müddeti bitmeden şehri teslime mecbur oldu. Annesi Aîşe ile memleketi veda ederek dağ yolunu tuttu. Garnata yanındaki tepeye çıktı. Şehre hâkim bu tepeden Garnata'ya döndü. Son defa melûl melûl baktı. Vaktiyle zengin ve mağrur Garnata'nın şimdi perişan bir halde düşman ellerinde kaldığını görünce «Allahu Ekber!» diyerek bir âh çekti. Gözlerinden nedâmet yaşları döküldü. Teesüründen ağlamağa başladı. İşte o zaman yanında bulunan anası Aîşe ona:

— Ağla hâin, ağla!.. Erkek gibi vatanını korumaya muktedir olmayan hamıyyetsizlere, kadın gibi ağlamak yaraşır. Ağla, namussuz alçak! deyince, Abû Abdullah anasına döndü: «Ey vâlîde, bu felâketlerin benim başıma ve halkın başına gelmesine birinci sebep sen iken, şimdi beni tahkîr eden de yine sen oluyorsun! Eğer senin bu sözü söyleyeceğini önce bilseydim, vücûdumu Garnata toprağına gömünceye kadar uğraşırdım!...» diye karşılık verdi (Ziya Paşa, Endülüs Tarihi, C: III, S: 292).

Ebû Abdillahi's-Sagîr, Garnata'dan çekildikten sonra katolik hristiyanlar kimsesiz şehre saldırdılar. Müslümanların son ümidi bulunan Garnata tamamiyle mahvedildi (897/1492).

Ferdinand ile İzabella maksatlarına kavuşabilmek için hiçbir

şeyi irtikâptan çekinmemişlerdi. Kırıl Ferdinand resmen yalan söyler, yalanı yüzüne vurulunca memnun olur, iftihar ederdi. Hatta Fransa Kırılı XII. Lui'nin :

«Beni iki defa aldatan adamın sözüne nasıl güvenebilirim» dediğini duyunca,

«Yalan söylemiş; ben onu iki defa değil, on defa hile ile aldattım!» diye cevap vermişti.

Benî Ahmer Devletinin yıkılması üzerine İspanya'da son İslâm hükûmeti de ortadan kalkmış, sekiz asırdan beri devam eden İslâm hâkimiyeti sona ermiş oldu. 800 sene İspanya'da hâkim yaşayan bir medeniyetten Elhamrâ sarayı ile kiliseye çevrilen Kurtuba Câmii harabelerinden başka bir iz kalmamıştı.

Müslümanlar, İspanya'da fethettikleri memleketlerde, hristiyanlara dinlerinde tam bir serbestî vermişlerdi. Halbuki İspanya kıralları, müslümanlardan aldıkları memleketleri kan deryasına çevirdiler. İspanyollar'ın müslümanlara yaptıkları vahşet pek büyük oldu. Şehirler yıkıldı, âileler söndürüldü, müslümanların bir kısmı hristiyan olmaya zorlandı. Bir kısmı memleketten çıkarıldı, bir kısmı da dinî merâsimle şehir meydanlarında yakıldı. Irza, nâ-musa tecâvüz etmek sevap sayıldı. İsteyenler esirlerini öldürebilirlerdi. Mal ve can emniyeti kalmadı. Müslümanların dâvâlarına bakılmaz oldu. Medeniyet eserleri yakıldı. Kıymetli yazma kitaplar, nefis eserler ateşe verildi. Kütübhâneler dolusu kitaplar kül oldu. İslâm medeniyeti yok edildi. O ma'mur memleketler çöle döndü. Arapça ve açıkça ibâdet yasak edildi. Gizli ibâdet edilmesin diye husûsi memurlar tayin olundu. Papanın müsaadesiyle «Engizisyon mahkemesi» kuruldu. Hristiyanlığı kabul etmeyenler yakıldı. Malları yağma edildi. Az zamanda İspanya'da tek bir müslüman bırakılmadı. Engizisyon mahkemesi 18 sene içinde 24,000 den fazla müslümana idâm kararı vermişti.

Osmanlı Padişâhı Kanûnî Sultan Süleyman tarafından gönderilen Kaptan-ı Derya Hayreddin Paşa, Endülüs'den kovulanlardan 70000 müslümanı, İspanya iskelelerinden kurtararak Afrika sahillerine taşımıştı (940/1533).

*
* *